Materiallar to’plami · Conference Proceedings
QATAG‘ON QURBONLARI: TARIXIY XOTIRA, MILLIY O‘ZLIK VA MA’NAVIY MEROS
10 September – 10 October 2026
UDK 94

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA IJTIMOIY FAOL FUQAROLIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA JADID MA’RIFIY MEROSINING AKSIOLOGIK SALOHIYATI

Dilbarxon Qurvanboy qizi Xolboyeva*
Farg‘ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchisi
✉ xolboyeva@98gmail.com

ANNOTATSIYA

Bo‘lajak o‘qituvchining fuqarolik kompetentligi jadid merosini tanqidiy o‘rganish bilan bog‘lanadi. Bilim, asosli hukm, hamkorlik va refleksiv harakat farqlanadi. Tarixiy matn, qiyosiy muhokama, kichik tashabbus va qayta baholashdan iborat metodika taklif etiladi. Kompetentlik siyosiy qarashlarning bir xilligi bilan o‘lchanmaydi. Metodikaning samaradorligi empirik tekshirilmagan.

Kalit so‘zlar

fuqarolik kompetentligi, bo‘lajak o‘qituvchi, jadid merosi, dalillash, hamkorlik, refleksiya.

DOI: 10.5281/zenodo.23281993

KIRISH

Ijtimoiy faol fuqarolik kompetentligini tadbirlar soni, ommaviy faollik yoki o‘qituvchi ma’qullagan fikrni takrorlash orqali baholash uning mazmunini toraytiradi. Faol ko‘rinadigan inson o‘z da’vosini asoslay olmasligi, kamroq gapiradigan ishtirokchi esa umumiy muammoni chuqur tahlil qilishi mumkin. Shuning uchun bo‘lajak o‘qituvchining kompetentligi bilim, hukm, hamkorlik va javobgar harakatning birligi sifatida o‘rganilishi zarur. Mazkur maqola shu munosabatni jadid merosini o‘qitish bilan bog‘laydi.

Islamova “Pedagogika tarixi” modulida jadid merosini raqamli muhit orqali o‘qitish bosqichlarini, Begimqulov esa jadidchilikni o‘qitish metodikasini takomillashtirish masalasini yoritadi [1; 2]. Ushbu manbalar muayyan metodik yo‘nalishlarni ko‘rsatadi, ammo ulardan bu maqolada taklif etilayotgan usulning samaradorligi avtomatik kelib chiqmaydi. Maqsad tarixiy matn bilan ishlashni fuqarolik kompetentligining tekshiriladigan tarkibiy qismlariga bog‘lovchi nazariy-metodik tartib yaratishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Maqolada tarixiy-pedagogik va falsafiy manbalar maqsadli qiyoslandi. Konseptual ajratish orqali axloqiy bilim, qarorni dalillash, boshqani eshitish va natijani qayta ko‘rish alohida kompetensiya tarkiblari sifatida belgilandi. Metodika konstruksiyasi manbalar tahliliga asoslangan mualliflik taklifidir; tajriba va nazorat guruhlari tuzilmagan, foiz yoki statistik samaradorlik hisoblanmagan.

Tadqiqot birligi talabaning fikri emas, uning fikrni qanday asoslashidir. Shu sababli baholashda muayyan siyosiy pozitsiyaga rozilik ko‘rsatkichi qo‘llanmaydi. Fikriy topshiriqlar tarixiy muammoni tushunish, muqobil talqinni ifodalash va kichik umumiy tashabbusning oqibatini ko‘rib chiqishga qaratiladi. Har bir natija uchun kuzatilishi mumkin bo‘lgan dalil turi alohida belgilanadi.

NATIJALAR

Bilim va mustaqil hukmning farqi. Gushchina bo‘lajak o‘qituvchilarning axloqiy bilimlarini pedagogik tahlil predmeti sifatida o‘rganadi [3]. Karpov ta’limning axloqiy-ontologik tomonini muhokama qiladi [4]. Ushbu yo‘nalishlar bilimning mavjudligi bilan undan mas’uliyatli foydalanish o‘rtasida alohida bog‘lanish zarurligini ko‘rsatishga imkon beradi. Talaba tarixiy muallif haqidagi ma’lumotni ayta olishi mumkin, biroq undan chiqarayotgan zamonaviy xulosasini dalillash uchun boshqa qobiliyat kerak bo‘ladi.

Maqolada fuqarolik kompetentligining besh tarkibi ajratiladi: manbani tushunish, da’voni asoslash, boshqaning nuqtayi nazarini hisobga olish, umumiy vazifada ishtirok etish va qarorini qayta ko‘rish. Bu tarkiblar insonning siyosiy qarashlarini bir xil qilishni talab etmaydi. Aksincha, turli xulosalarga kelgan talabalar dalil va muloqot mezonlariga bir xil rioya qilishi mumkin. Natijaning mazmuni bilan uni asoslash sifati shu tariqa farqlanadi.

O‘qitish va singdirish chegarasi. Hand axloqiy ta’lim bilan indoktrinatsiya o‘rtasidagi munosabatni muhokama qiladi [5]. Pring fuqarolikka tayyorlash masalasiga ta’lim falsafasi nuqtayi nazaridan yondashadi [6]. Mazkur maqoladagi sintezga ko‘ra, o‘qituvchining muayyan qadriyatni muhokamaga olib kirishi bilan talabadan savolsiz rozilik talab etishi bir xil emas. Jadid merosini o‘qitish talabaning o‘z talqinini asoslash imkonini saqlashi kerak.

Zrudlo axloqiy ta’limdagi indoktrinatsiya masalasiga faqat ratsional dalillash doirasidan kengroq qaraydi [7]. Bu yondashuv hissiyot, odat va munosabatlarning ahamiyatini e’tiborga olishga undaydi. Biroq hissiy ta’sir bilimning to‘g‘riligini tekshirish o‘rnini bosa olmaydi. Shuning uchun metodikada badiiy taassurot va tarixiy da’vo alohida qayd etiladi; hisning kuchi baholashning asosiy mezoni qilib olinmaydi.

1-jadval. Fuqarolik kompetentligining taklif etilayotgan dalillari

Mezon	Tahlil savoli	Talqin sharti	Chegara
Manba bilimi	Tarixiy da’vo qayerdan olingan?	Muallif, davr va janr izohlanadi.	Yodlashning o‘zi yetmaydi.
Dalillangan hukm	Xulosa nimaga tayangan?	Da’vo va asos mosligi ko‘rsatiladi.	Siyosiy rozilik baholanmaydi.
Muloqot	Muqobil fikr tushunilganmi?	Boshqa nuqtayi nazar qayta bayon qilinadi.	Bir xil fikr talab etilmaydi.
Hamkorlik	Taklif kimga qanday ta’sir qiladi?	Rol va mas’uliyat ajratiladi.	Faollik soni sifat emas.
Refleksiya	E’tirozdan keyin nima o‘zgardi?	Dastlabki va yakuniy qaror qiyoslanadi.	O‘zini maqtash dalil emas.

To‘rt bosqichli mashg‘ulot va qaror portfeli. Birinchi bosqichda talabalar jadid matniga oid manba pasportini tayyorlaydi: muallif, davr, janr va asosiy muammo. Ikkinchisida bir da’voga kamida ikki asosli talqin tuziladi. Uchinchisida ta’lim jamoasining kichik, aniq ehtiyojiga qaratilgan taklif ishlab chiqiladi. To‘rtinchisida taklifga bildirilgan e’tiroz asosida qaror qayta ko‘riladi. Bunday tartib tarixiy bilimni hozirgi vaziyatga bevosita ko‘chirish emas, ikki kontekst orasidagi farqni tushuntirishni talab etadi.

Biesta bolalar va yoshlar bilan falsafiy ishlashning boshqa inson va dunyo bilan munosabatga doir jihatlarini muhokama qiladi [8]. Shu asosda portfel faqat talabaning “men nimani bildim?” hisobotidan iborat bo‘lmaydi. U “mening taklifim boshqaga qanday majburiyat yuklaydi?” va “qaysi e’tiroz xulosamni o‘zgartirdi?” savollarini ham qamrab oladi. Faoliyatning tashqi namoyishi emas, qarorning izlari tahlil qilinadi.

MUHOKAMA

Taklif etilgan metodika murakkab matnlar bilan ishlashga tayyor bo‘lmagan talabalar uchun qiyin bo‘lishi mumkin. Shu bois topshiriq hajmi va yordam darajasi moslashtiriladi: dastlab qisqa parcha va savollar, keyin mustaqil manba tanlash qo‘llanadi. Moslashtirish tarixiy mazmunni maqsadga mos ravishda buzish emas, uni o‘rganishning tayanchlarini ochiq tashkil etishdir. Jadid merosining barcha qatlamlarini bitta mashg‘ulotga joylashtirish talab qilinmaydi.

Baholashdagi yana bir xavf ravon yozilgan refleksiv matnni real kompetentlik bilan adashtirishdir. Buni cheklash uchun portfel muhokamadagi javob, dastlabki va o‘zgartirilgan taklif hamda hamkorlarning izohlari bilan qiyoslanadi. Ta-

labaning o‘zini yuqori baholashi alohida dalil sifatida ko‘riladi, yakuniy tasdiq sifatida emas. Shuningdek, o‘qituvchining shaxsiy dunyoqarashiga yaqin fikr avtomatik ustun baholanmasligi kerak.

Empirik davomda baholash mezonlarining tushunarliligi, turli baholovchilar kelishuvi va talabaning manba bilan ishlash sifati tekshirilishi mumkin. Bunday sinov natijalari bo‘lmaguncha metodika samarali ekanini foizlarda ifodalash asossizdir. Mazkur maqola tekshirilishi lozim bo‘lgan konstruksiya va dalil turlarini taklif qiladi, tayyor standartlashtirilgan o‘lchov vositasini emas.

XULOSA

Jadid ma’rifiy merosining fuqarolik kompetentligini rivojlantirishdagi salohiyati tarixiy ma’lumotni yodlash yoki bir xil qarashni takrorlash bilan cheklanmaydi. U manbani tekshirish, muqobil nuqtayi nazarni tushunish, umumiy vazifa uchun taklif bildirish va o‘z qarorini qayta ko‘rishga doir faoliyat bilan bog‘lanishi mumkin. Besh tarkib va to‘rt bosqich ushbu bog‘lanishning nazariy-metodik ifodasidir.

Metodikaning asosiy tamoyili talabaning mustaqil hukmini uning boshqalar oldidagi javobgarligi bilan birlashtirishdir. Taklif etilgan qaror portfeli natijani ko‘rinadigan dalillar asosida muhokama qilishga xizmat qiladi. Uning amaliy samarasi alohida pedagogik tadqiqotda tekshirilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islamova D. Raqamli ta’lim muhitida “Pedagogika tarixi” modulini jadidlar merosi asosida o‘qitish bosqichlari // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.5.1). 2025. (p. 95–98).
2. Begimqulov Z. Ta’lim tizimida jadidchilik harakatini o‘qitish metodikasini takomillashtirish // O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari. 1(1.9). 2026. (p. 68–70).
3. Гущина А.В. Моральные знания студентов – будущих учителей как предмет педагогического анализа // Самарский научный вестник. Т. 9. № 3. 2020. (p. 263–267). DOI: 10.17816/snv202093304
4. Карпов А.О. Онтология нравственного в феномене образования // Вопросы философии. № 1. 2025. (p. 51–62). DOI: 10.21146/0042-8744-2025-1-51-62
5. Hand M. Moral education and indoctrination: replies to John White and John Tillson // Theory and Research in Education. Vol. 16. No. 3. 2018. (p. 368–377). DOI: 10.1177/1477878518784588
6. Pring R. Preparing for citizenship: Bring back John Dewey // Citizenship, Social and Economics Education. Vol. 15. No. 1. 2016. (p. 6–14). DOI: 10.1177/2047173416646467
7. Zrudlo I. Moving beyond rationalistic responses to the concern about indoctrination in moral education // Theory and Research in Education. Vol. 19. No. 2. 2021. (p. 185–203). DOI: 10.1177/14778785211016322
8. Biesta G. Touching the Soul? Exploring an Alternative Outlook for Philosophical Work with Children and Young People // Childhood & Philosophy. Vol. 13. No. 28. 2017. (p. 415–452). DOI: 10.12957/childphilo.2017.30424